

Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού;

Τόμ. 1 (2018)

Πρακτικά Συνεδρίου 'Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού; Όταν η συνθήκη αγωγής και εκπαίδευσης τέμνεται με την καθημερινότητα της πόλης'

Η μετάλλαξη ενός στρατιωτικού χώρου σε χώρο εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας

Παρασκευή Κερτεμελίδου (Paraskevi Kertemelidou)

doi: [10.12681/χπ.1413](https://doi.org/10.12681/χπ.1413)

Η μετάλλαξη ενός στρατιωτικού χώρου σε χώρο εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας

The transformation of an abandoned military camp into a place for education and fun

Παρασκευή Κερτεμελίδου

Δρ. Αρχιτέκτων, ΜΑ Μουσειολόγος, Τμήμα Κινηματογράφου ΑΠΘ

Περίληψη

Στις αρχές του 20ου αιώνα κατασκευάζονται στην πόλη των Σερρών μεγάλες στρατιωτικές εγκαταστάσεις, οι οποίες έχουν σήμερα εγκαταλειφθεί, συνεχίζουν όμως να καταλαμβάνουν μεγάλες εκτάσεις ζωτικής σημασίας για τη σημερινή πόλη. Τα στρατιωτικά κτίρια, μάρτυρες μιας σημαντικής για την πόλη ιστορικής περιόδου, βρίσκονται κενά χρήσης, διάσπαρτα μέσα σε αυτήν. Στην εισήγηση αυτή παρουσιάζεται η οργάνωση δύο εικαστικών εργαστηρίων για παιδιά στο αντικείμενο του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και της σύγχρονης τέχνης, σε συνδυασμό με την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Η εφαρμογή έγινε στο εγκαταλελειμμένο στρατόπεδο Παπαλουκά στο πλαίσιο του EcoFestival του Δήμου Σερρών, τον Ιούνιο του 2014 και του 2015, με τη συμμετοχή φοιτητών και φοιτητριών του τμήματος Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής, Διακόσμησης & Σχεδιασμού Αντικειμένων του Τ.Ε.Ι. Κεντρικής Μακεδονίας.

λέξεις-κλειδιά: εικαστικά εργαστήρια, δημιουργική επανάχρηση, αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, σύγχρονη τέχνη, περιβαλλοντική εκπαίδευση.

Paraskevi Kertemelidou

Dr. Architect, MA Museologist, School of Film Studies, AUTH

Abstract

A number of military camps that were built in the beginning of last century in the city of Serres are now derelict, useless voids in the urban fabric. One of them, the Papalouka Camp, was chosen to be the stage for two workshops for primary school children, under the subject of architectural design and contemporary art, in conjunction with environmental awareness. The workshops took place in June of 2014 and 2015 as part of the EcoFestival organized by the Municipality of Serres with the collaboration of students from the Department of Interior Architecture, Decoration and Design of the T.E.I. of Central Macedonia.

keywords: artistic workshops, upcycling, architectural design, contemporary art, environmental awareness.

Εισαγωγή

Ο Δήμος Σερρών, στο πλαίσιο του εορτασμού της Παγκόσμιας Ημέρας Περιβάλλοντος, διοργανώνει από το 1999 στις αρχές Ιουνίου πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εκδηλώσεις στις Σέρρες, στο χώρο του πρώην στρατοπέδου Παπαλουκά. Η γιορτή αυτή τιτλοφορείται EcoFestival και τα τρία τελευταία χρόνια τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Ο σχεδιασμός και τα

δρώμενα για τον εορτασμό της παγκόσμιας ημέρας περιβάλλοντος γίνονται με σκοπό την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση κυρίως των μαθητών της Α΄/θμιας και Β΄/θμιας Εκπαίδευσης και κάθε έτος προσαρμόζεται με την κεντρική ιδέα-κατεύθυνση του Παγκόσμιου Οργανισμού Περιβάλλοντος (UNEP).

Στην εισήγηση αυτή παρουσιάζεται μια πρόταση οργάνωσης δύο εικαστικών εργαστηρίων με θέμα τον *Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό* και την *Τέχνη* σε συνδυασμό με την περιβαλλοντική εκπαίδευση των οποίων η εφαρμογή έγινε στο πλαίσιο του EcoFestival τον Ιούνιο του 2014 και του 2015 με τη συμμετοχή των φοιτητών και φοιτητριών του τμήματος Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής, Διακόσμησης & Σχεδιασμού Αντικειμένων του Τ.Ε.Ι. Κεντρικής Μακεδονίας, οι οποίοι παράλληλα με τα εργαστήρια είχαν οργανώσει και έκθεση των έργων τους. Το πρώτο εργαστήριο απευθυνόταν σε παιδιά 5ης και 6ης τάξης του Δημοτικού και είχε ως θέμα την *Αρχιτεκτονική* ενώ το δεύτερο απευθυνόταν σε παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας και είχε ως θέμα *Τέχνη και Φύση*. Η διαδικασία του *upcycling* ή αλλιώς *δημιουργική επανάχρηση* αποτέλεσε το κεντρικό θέμα των δραστηριοτήτων και τον συνδετικό κρίκο μεταξύ των εκπαιδευτικών εικαστικών εργαστηρίων και του χώρου εφαρμογής.

Το στρατόπεδο Παπαλουκά και τρόποι αξιοποίησης του από τα παιδιά

Τα τελευταία χρόνια οι εγκαταλελειμμένες στρατιωτικές εγκαταστάσεις έχουν βρεθεί στο επίκεντρο των σύγχρονων ερευνητικών αναζητήσεων αρχιτεκτόνων, εικαστικών, κινηματογραφιστών, που μελετούν τις σχέσεις αυτών των χώρων με τη σύγχρονη πόλη. Παράλληλα έχει ξεκινήσει μια δημόσια συζήτηση τόσο σε επιστημονικό αλλά και σε πολιτικό επίπεδο γύρω από την αξιοποίησή τους. Αν λάβουμε δε υπόψη ότι τα δεδομένα για τη σύγχρονη πόλη συγκλίνουν στην αναγνώριση ενός περιβάλλοντος αποξενωμένου από τον άνθρωπο και πολύ περισσότερο από το παιδί και τις ανάγκες του για κίνηση, δράση, συνεχή έκθεση σε ποικίλα και πολύπλοκα ερεθίσματα, επαφές με άλλα άτομα και ομάδες, αλλά και με τον ίδιο το χώρο, θεωρείται σκόπιμη η διερεύνηση ζητημάτων αξιοποίησης έστω και προσωρινής αυτών των χώρων. Επίσης έχει αναπτυχθεί ένας ιδιαίτερα σημαντικός διάλογος σε σχέση με τη σημασία συλλογικών δράσεων και παρεμβάσεων στην πόλη με στόχο τη διαμόρφωση νέων αρχιτεκτονικών, καλλιτεχνικών και πολιτιστικών πρακτικών στο δημόσιο χώρο μέσα από συλλογικές παρεμβάσεις και καλλιτεχνικές δράσεις.

Οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις ανήκουν στην κατηγορία των αστικών κενών, χώρους δίχως συγκεκριμένη ταυτότητα, που σε αντίθεση με τις πλατείες, τους δρόμους και τα πάρκα, περιοχές που συνήθως προκύπτουν βάσει μελέτης, προκύπτουν από τους συνεχείς μετασχηματισμούς της πόλης και συνήθως αποτελούν χώρους εγκατάλειψης. Αυτούς τους χώρους που ο άνθρωπος έχει εγκαταλείψει, έρχεται η φύση να τους κατακτήσει ξανά. Μοιάζουν με μικρούς αυτόκλητους κήπους που χαρίζουν πνοή στην πόλη και κάποιος από αυτούς, όταν είναι προσβάσιμοι, δίνουν την ευκαιρία για παιχνίδι στα παιδιά της γειτονιάς και περιστασιακά φιλοξενούν ποικίλες εφήμερες λειτουργίες, όπως υπαίθριες εκθέσεις, φεστιβάλ, κ.α.

Το στρατόπεδο Παπαλουκά έχει έκταση 124.000 τμ. Βρίσκεται μέσα στα όρια του εγκεκριμένου σχεδίου της πόλης των Σερρών προς το νοτιοανατολικό του άκρο και πάνω στον άξονα της οδού Σερρών-Νιγρίτας. Εκεί εγκαταστάθηκε ο Ελληνικός Στρατός μετά την απελευθέρωση της πόλης κατά το έτος 1913, διαδεχόμενος τις Τουρκικές Στρατιωτικές Αρχές, οι οποίες είχαν δημιουργήσει τις εγκαταστάσεις στον

συγκεκριμένο χώρο στις αρχές του 20ου αιώνα. Μέσα στην έκταση του στρατοπέδου υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός κτιρίων που είχαν κατασκευαστεί και χρησιμοποιούνταν για τις ανάγκες της λειτουργίας του ως στρατιωτικού χώρου (κοιτώνες, διοικητήριο, αποθήκες, κ.α.). Τα κτίρια αυτά ανήκουν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους αλλά δεν υπάρχει ακριβής χρονολόγηση. Η διάκρισή τους γίνεται τόσο με βάση τα μορφολογικά και τυπολογικά τους χαρακτηριστικά όσο και από τον τρόπο δόμησής τους. Θεωρούνται σημαντικά δείγματα κτιριακών συνόλων στρατιωτικής αρχιτεκτονικής και αποτελούν κομμάτι του ιστορικού παρελθόντος της πόλης των Σερρών. Η επίσκεψη στο χώρο του στρατοπέδου θα μπορούσε να αποτελέσει αφορμή για να μιλήσει κανείς για την ιστορία της πόλης μέσα από τα ίχνη και τα διάφορα ιστορικά στρώματα που διακρίνονται στα κτίρια αλλά και στον περιβάλλοντα χώρο, αναδεικνύοντας τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της πόλης των Σερρών. Στη σημερινή εποχή που οι υπαίθριοι χώροι στο κέντρο της πόλης σπανίζουν, το στρατόπεδο Παπαλουκά θα μπορούσε να φιλοξενήσει ένα πλήθος δράσεων, εφήμερων ή περιοδικών, όπως είναι τα παζάρια, οι θερινοί κινηματογράφοι, οι υπαίθριες θεατρικές παραστάσεις, οι εκθέσεις εικαστικού περιεχομένου και τα φεστιβάλ (Εικόνες

Εικόνες 1, 2: Το στρατόπεδο Παπαλουκά και η αξιοποίησή του από τα παιδιά

1, 2). Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να επαναφέρει την επιθυμητή ισορροπία μεταξύ δομημένου περιβάλλοντος και δημόσιου ελεύθερου χώρου με στόχο την προσέγγιση όρων όπως είναι η κοινωνικότητα, ο σεβασμός στο περιβάλλον και η ταυτότητα της πόλης. Η οποιαδήποτε επέμβαση γίνει σε αυτούς τους χώρους θα πρέπει να είναι ήπιου χαρακτήρα και αναστρέψιμη, ώστε να μην αλλοιώνεται το νόημα ύπαρξης των αστικών κενών μέσα στο τοπίο της πόλης.

Οι σπουδαστές του τμήματος Ε.Α.Δ.Σ.Α., στο πλαίσιο του μαθήματος Αρχιτεκτονική Εσωτερικών Χώρων IV (σχεδιασμός χώρων πολιτισμού), έκαναν προτάσεις αξιοποίησης και επανασχεδιασμού του στρατοπέδου δίνοντας του πολιτιστικές χρήσεις, και έχοντας ως βασικό στόχο την διατήρηση και την ανάδειξη των βασικών χαρακτηριστικών του, σεβόμενοι την ιστορία του. Διατηρώντας το ίδιο σκεπτικό, σκοπός του εικαστικού εργαστηρίου με θέμα την *Αρχιτεκτονική* ήταν τα παιδιά να κατανοήσουν τη συμβολή της αρχιτεκτονικής ως παράγοντα καθοριστικό στην ποιότητα ζωής καθώς και τη σημασία της συμμετοχής του ατόμου στη διαμόρφωση των στοιχείων της πόλης. Προσπαθήσαμε, μέσα από βιωματικά παιχνίδια,

τα παιδιά να συνδέσουν την αρχιτεκτονική με τη δυνατότητα να προβλέπει την εξυπηρέτηση αναγκών διαφορετικών λειτουργικών αναγκών, να γνωρίσουν τα εργαλεία του αρχιτέκτονα (γραμμικό σχέδιο, κλίμακα, μακέτα) και τέλος να κατανοήσουν τη λειτουργικότητα και την αισθητική ως εξίσου σημαντικά στοιχεία της αρχιτεκτονικής. Στο εικαστικό εργαστήριο με θέμα *Τέχνη και Φύση* τα παιδιά, με τη βοήθεια των σπουδαστών, κατέθεσαν τις δικές τους προτάσεις για τη δημιουργία έργων ζωγραφικής, γλυπτικής και κατασκευών οι οποίες θεωρούμε ότι είχαν ενεργητικό χαρακτήρα και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία επικοινωνίας τους με τη σύγχρονη τέχνη.

Η αυτενέργεια, η συνεργασία, η φαντασία στην αναδημιουργία και τα υλικά που επαναχρησιμοποιούνται (παλέτες, συνδετήρες, καλαμάκια, πλαστικοί σωλήνες, μπουκάλια, καπάκια αναψυκτικών, παλιά οικιακά σκεύη, μεταλλικά δοχεία αποθήκευσης, κλαδιά δέντρων, στοιχεία του εγκαταλειμμένου κτιρίου, παλιά χαρτόνια, και παλιά χρώματα) αποτέλεσαν τα μέσα για να ανακαλύψουν οι συμμετέχοντες τα διαφορετικά πολύπλοκα φαινόμενα του Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού και της Τέχνης (υλικό, σχήμα, μορφή, κλίμακα, γεωμετρία, τεχνολογία). Παράλληλα λειτούργησε ως ένα καταπληκτικό εργαλείο συνεργασίας ανάμεσα στους σπουδαστές και τους μαθητές όπου οι εκπαιδευόμενοι συμμετείχαν σε μια κοινή ομάδα διασφαλίζοντας έτσι τη συνέχεια του διάλογου γύρω από το δομημένο και φυσικό περιβάλλον, ανοίγοντας καινούργιες διαδρομές σκέψης και αποκαλύπτοντας τις έννοιες του κατακόρυφου, του οριζόντιου, της φόρμας και των δομών.

Παρουσίαση των εικαστικών εργαστηρίων

Σύμφωνα με τον Burckhardt (1965: 166-167), «οι τέχνες είναι μια δύναμη του ανθρώπινου πνεύματος, μια δύναμη και μια δημιουργία. Η κύρια προωθητική τους δύναμη, η φαντασία, θεωρήθηκε πάντα σαν κάτι το θείο από τους ανθρώπους». Σήμερα οι τέχνες, στις οποίες ανήκουν η αρχιτεκτονική και το design, διεκδικούν τη θέση τους σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Ο ρόλος που μπορούν να παίξουν στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και στην προσαρμογή του στο πολιτισμικό περιβάλλον είναι σημαντικός και αναντικατάστατος (Ρόμπινσον 1999). Όλες οι μορφές τέχνης είναι παιδαγωγικά αξιοποιήσιμες και ενδείκνυνται για μουσειοπαιδαγωγικές εφαρμογές με διαθεματικό χαρακτήρα.

Στο παρελθόν τα εκπαιδευτικά προγράμματα με θέμα τις τέχνες βασιζόταν κυρίως στην φορμαλιστική άποψη για τις καλές τέχνες, στην άποψη δηλαδή που διαχωρίζει την τέχνη από τη ζωή, που κάνει την τέχνη μια υπόθεση για λίγους (Chapman 1993). Αυτό έκανε την προσέγγιση της τέχνης απόμακρη, καθώς ήταν απαραίτητη η γνώση μιας *ειδικής γλώσσας*. Σήμερα, όπου η έννοια της τέχνης έχει διευρυνθεί, η προσέγγιση της είναι πολύπλευρη, προσφέροντας σε πολύ περισσότερους θεατές την ευκαιρία της συγκινησιακής εμπειρίας. Τόσο οι σύγχρονες παιδαγωγικές θεωρίες όσο και οι θεωρίες ανάπτυξης του παιδιού έχουν μετατοπίσει το ενδιαφέρον της μαθησιακής διαδικασίας από τη διδακτέα ύλη στη διαδικασία της μάθησης και από το αντικείμενο στο υποκείμενο της γνώσης (Παπαντωνίου 2000). Έτσι τα εκπαιδευτικά προγράμματα προτείνουν εναλλακτικές μεθόδους μάθησης οι οποίες εστιάζουν κυρίως στην αυτενέργεια, στη μάθηση μέσω αντικειμένων, στη βιωματική προσέγγιση του γνωστικού αντικειμένου και στις διαφορετικές δυνατότητες πρόσληψής του ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες των εκπαιδευόμενων.

Η αφητηρία της ερμηνευτικής διαδικασίας μεταφέρεται από τον ειδικό στα θέματα της τέχνης λόγο, στον υποκειμενικό και προσωπικό λόγο του θεατή. Οι αντιλήψεις αυτές μεταφέρουν ανάλογα το κέντρο βάρους από τις αισθητικές ποιότητες του έργου τέχνης, ή της αρχιτεκτονικής ή του design στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο της τέχνης και η διαδικασία στοχεύει στη συμμετοχή των παιδιών σε ερευνητικές δράσεις με στόχο τη δημιουργία ενός τελικού καλλιτεχνικού αποτελέσματος (Παπαντωνίου, Κοντοπούλου 2000).

Στις μέρες μας ένας μεγάλος αριθμός τέτοιων εναλλακτικών ερμηνευτικών δράσεων σχεδιάζεται και εφαρμόζεται από πολιτιστικά ιδρύματα και άλλους φορείς, ευαισθητοποιώντας τους επισκέπτες τους σε θέματα Τέχνης, Αρχιτεκτονικής, Διαπολιτισμικής και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, κ.α. Η μορφολογία και η φιλοσοφία τους ποικίλει ανάλογα με το πρωτογενές αντικείμενο (την έκθεση, το κτήριο ή τη συλλογή), την προσωπικότητα των σχεδιαστών τους και το κοινό στο οποίο απευθύνονται. Η *Αρχιτεκτονική* και η *Τέχνη* αποτελούν τα μέσα για την περιβαλλοντική εκπαίδευση δίνοντας έμφαση στην έννοια του οργανικού συστήματος και την αντίληψη του εαυτού μας μέσα σε αυτό. Εξάλλου η ευαισθησία και ο σεβασμός για το περιβάλλον, ενισχύονται από καλλιτεχνικές δραστηριότητες που τονίζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την πραγματική αξία του κάθε υλικού που χρησιμοποιείται.

Εικαστικό εργαστήριο “Μικροί Αρχιτέκτονες”

Η Αρχιτεκτονική και το Design, αν και εντάσσονται στη σφαίρα της Τέχνης, σπάνια αποτελούν το κεντρικό θέμα εκπαιδευτικών προγραμμάτων με θεματική την τέχνη και τα οποία απευθύνονται κυρίως σε παιδιά. Η αρχιτεκτονική είναι στενά δεμένη με την πραγματικότητα. Η δουλειά του αρχιτέκτονα καταλήγει στη δημιουργία χώρων για τη ζωή και τις δραστηριότητες των ανθρώπων. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για να δώσει σε παιδιά αλλά και σε νέους δεκάδες ερεθίσματα ώστε να τονώσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητα τους αλλά και να οξύνουν την τρισδιάστατη αντίληψη, τη μαθηματική σκέψη και τις δεξιότητες επικοινωνίας μέσα από τη συνεργασία. Παράλληλα όμως η αρχιτεκτονική, δηλαδή ο σχεδιασμός όλων των κτιστών υποδομών, σχετίζεται άμεσα και είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το φυσικό περιβάλλον στο οποίο υλοποιείται. Υπό αυτή την έννοια, κάθε αρχιτεκτονικό έργο συνιστά παρέμβαση στη φύση και ο αρχιτέκτονας είναι επιφορτισμένος με το έργο της αντίληψης των συνεπειών και του αντίκτυπου της δουλειάς του στο φυσικό περιβάλλον.

Για την Αρχιτεκτονική οι έννοιες της επανάχρησης, ανάπλασης, αποδόμησης και αναδόμησης (deconstruct - reconstruct), έχουν να κάνουν με τον πρωταρχικό στόχο της να ενσωματώνεται στο περιβάλλον και ταυτόχρονα να προκύπτει από αυτό. Ο βιώσιμος σχεδιασμός λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες ενός κόσμου σε μετάβαση και είναι ένας τομέας που απασχολεί την εξέλιξη της τεχνολογίας, των κοινωνικοοικονομικών ιδρυμάτων αλλά και των επιχειρήσεων (Wines 2000). Δίνει την ίδια έμφαση τόσο στις παρούσες όσο και στις μελλοντικές ανάγκες που προκύπτουν στην αρχιτεκτονική, το design και τη δόμηση ενώ επικεντρώνεται στην τεχνολογική καινοτομία, τη δημιουργικότητα στον σχεδιασμό και το πολιτισμικό πλαίσιο μέσα από το οποίο προκύπτουν (Hauser 2008). Ο βιώσιμος σχεδιασμός βασίζεται στην εξοικονόμηση των πηγών και την παραγωγή με τη μικρότερη δυνατή δαπάνη σε ενέργεια, ενώ υπονοεί πως

οι φυσικοί πόροι που απαιτούνται υφίστανται εκμετάλλευση με ρυθμό μικρότερο από αυτόν με τον οποίον ανανεώνονται.

Στο καθημερινό περιβάλλον περιστοιχίζομαστε από διάφορα βιομηχανικά αντικείμενα καθημερινής χρήσης, άδειες συσκευασίες, χρησιμοποιημένα πλαστικά κύπελλα και καλαμάκια, έτοιμα να πεταχτούν στο καλάθι των αχρήστων ή της ανακύκλωσης. Αυτά τα βιομηχανικά κατάλοιπα αποσπασμένα από το λειτουργικό και εμπορικό τους πλαίσιο χρησιμοποιήθηκαν από καλλιτέχνες της ιστορικής αβάν γκαρντ (Duchamp, Schwitters, Arman, Oldenburg) και παρουσιάστηκαν ως έργα τέχνης. Αλλά και σύγχρονοι καλλιτέχνες ανακτούν τα υλικά αυτά και τα ανακυκλώνουν σε κάτι άλλο. Η διαδικασία του μετασχηματισμού των σκουπιδιών σε τέχνη, «του συνηθισμένου σε κάτι ξεχωριστό, επεκτείνεται σε ανάπλαση του εαυτού ή του περιβάλλοντος» (Cerny και Seriff 1996: 25).

Τα μικρά παιδιά αυθόρμητα ενσωματώνουν στο παιχνίδι τους άχρηστα υλικά από το περιβάλλον δίνοντας τους μια νέα ζωή σαν υλικά κατασκευών και ρόλων παιχνιδιού. Επειδή δεν έχουν κοινωνικοποιηθεί ακόμα στις συμβατικές χρήσεις των αντικειμένων τα χρησιμοποιούν με καινοτόμους τρόπους που συχνά ενθουσιάζουν ή και ξαφνιάζουν τους ενήλικες (Erstein και Τρίμη, 2005: 218-224). Τα παιδιά, όταν χρησιμοποιούν *άχρηστα* αντικείμενα συνειδητά μέσα από παιχνίδια και κατασκευές, εξερευνούν με όλες τους τις αισθήσεις τον κόσμο και με τη φαντασία τους τον δημιουργούν από μία άλλη οπτική. Μαθαίνουν έτσι να πειραματίζονται, να σχεδιάζουν και να βλέπουν άμεσα το αποτέλεσμα της προσπάθειάς τους το οποίο είναι συνήθως καλλιτεχνικό.

Οι θεματικοί άξονες που προσεγγίστηκαν κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν:

- Η πολυπλοκότητα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και η κλίμακα.
- Οι σχέσεις κτιρίου-ανθρώπων-λειτουργικότητας
- Η επανάχρηση κτιρίων και υλικών
- Οι εφήμερες εγκαταστάσεις
- Τα στοιχεία της φύσης και τα περιβαλλοντολογικά θέματα
- Κοινωνικοί προβληματισμοί όπως υπερκατανάλωση, εκβιομηχάνιση και ανθρώπινη παρέμβαση στη φύση.

Οι στόχοι του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν:

- Να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με την αρχιτεκτονική και να ενισχυθεί η αυτοπεποίθησή τους ως προς τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τον τρισδιάστατο χώρο.
- Να γνωρίσουν την τεχνική της κατασκευής μακέτας.
- Να μάθουν τη χρήση των υλικών, των μέσων και των τεχνικών έκφρασης.
- Να τους δοθεί ευκαιρία για δημιουργική έκφραση και συνεργασία μέσα από μια ευχάριστη εμπειρία και να ενεργοποιηθεί η δυναμική της σχολικής ομάδας.
- Να μετατραπούν τα παιδιά από παθητικούς θεατές σε ενεργητικούς επισκέπτες καλλιεργώντας τη φαντασία, το λόγο, αναπτύσσοντας τα αισθητικά τους κριτήρια.

Η εφαρμογή είχε ως αφετηρία τις αρχιτεκτονικές κατασκευές και συγκεκριμένα την κατασκευή ενός μοντέλου. Κατά το στάδιο της προετοιμασίας τα παιδιά περπάτησαν μέσα στο εγκαταλελειμμένο κτίριο όπου γινόταν η έκθεση και το οποίο μετά θα κατασκεύαζαν σε μακέτα. Μετά από μια σύντομη εναρκτήρια συζήτηση γύρω από

έννοιες όπως ο τρισδιάστατος χώρος και η κλίμακα έγιναν ερωτήσεις μπροστά από επιλεγμένες εργασίες των φοιτητών του τμήματος Ε.Α.Δ.Σ.Α. οι οποίες απεικόνιζαν προτάσεις για την αποκατάσταση του κτιρίου και την αλλαγή χρήσης του.

Στο εργαστήριο συμμετείχαν 28 παιδιά, χωρισμένα σε 4 ομάδες. Κάθε ομάδα εργάστηκε για την κατασκευή ενός μοντέλου σε κλίμακα 1:5 που αντιστοιχούσε σε ένα διαφορετικό τμήμα του κτηρίου, υπό την καθοδήγηση τεσσάρων φοιτητών του τμήματος. Για την κατασκευή της μακέτας χρησιμοποίησαν δευτερογενή υλικά, καλαμάκια, πλαστικά ποτήρια, καπάκια, κουτιά κ.λ.π, και πειραματίστηκαν με την ποικιλία των μορφών τις οποίες μπορεί να πάρει ένα κτίριο δίνοντας του μια δεύτερη ευκαιρία. Έτσι τα παιδιά δεν ήρθαν μόνο σε επαφή με τις έννοιες της κλίμακας και της μορφολογίας αλλά και με τη διπλή έννοια της επανάχρησης από τη μία των κτιριακών εγκαταστάσεων και από την άλλη των εμπορικών αγαθών που μετά τη χρήση τους προορίζονταν για ανακύκλωση (Εικόνες 3, 4).

Εικόνες 3, 4: Εικαστικό εργαστήριο “Μικροί Αρχιτέκτονες”

Στο τέλος ενώθηκαν οι μακέτες από τα διαφορετικά τμήματα του κτιρίου και τα παιδιά είδαν τη δουλειά που έκαναν στο σύνολό της. Έτσι το εργαστήριο είχε ένα χειροπιαστό αποτέλεσμα το οποίο ήταν η επιβράβευση για την προσπάθεια τους αλλά και το κίνητρο για να συνεχίσουν να μαθαίνουν. Ο συνδυασμός παιχνιδιού και προσεκτικά κατευθυνόμενης εργασίας, μέσα σε συνθήκες συνεργασίας και δημιουργικής ελευθερίας, έδωσε στα παιδιά την ασφάλεια και την έμπνευση που χρειάζονται για να εξερευνήσουν το χώρο και τα υλικά, να αφήσουν ελεύθερη τη φαντασία τους και συγχρόνως να αποκτήσουν εμπειρίες που τα βοηθούν να συνδέσουν τη θεωρία με την πράξη.

Εικαστικό εργαστήριο “Κάν’ το όπως ο Πικάσο...”

Κάθε χρόνο διοργανώνετε από μουσεία και άλλους πολιτιστικούς φορείς ένας μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων με θεματική την τέχνη, τα οποία απευθύνονται κυρίως σε παιδιά σχολικής και προσχολικής ηλικίας. Ο στόχος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι να εμπλέξουν τα παιδιά σε μια διαδικασία εξοικείωσης με τη γλώσσα της Τέχνης αλλά και να διδάξουν τον πολιτισμό με τρόπο διαφορετικό από αυτόν του σχολείου. Στο Centre George Pompidou στο Παρίσι, στο

Atelier des Enfants, σημαντικό ρόλο για την κατανόηση των έργων τέχνης παίζει η εξοικείωση των παιδιών στο εικαστικό εργαστήριο με το *λεξιλόγιο* και το *συντακτικό* της πλαστικής γλώσσας, μέσα από τον πειραματισμό με διάφορα υλικά και την αντιμετώπιση θεμελιωδών προβλημάτων της εικαστικής έκφρασης. Στις εκδόσεις τους που αφορούν παιδικά βιβλία τέχνης, το κείμενο λειτουργεί μόνο υπαινικτικά, ενώ η εικαστική διερεύνηση και έκφραση των παιδιών ανάγεται σε βασικό όχημα κατανόησης των έργων. Οι συγγραφείς-εμπνευστές επιδιώκουν να διαπαιδαγωγήσουν το βλέμμα των παιδιών, για να παρακολουθήσει τις περιπέτειες της φόρμας πάνω στη ζωγραφική επιφάνεια, την ανάδυση των πλαστικών στοιχείων, την κίνηση των γραμμών, των όγκων και των χρωμάτων ώστε να ανακαλύψει σταδιακά τη δομή του έργου, μέχρι να του αποκαλυφθεί στην πληρότητά του (Curtill 1995).

Τον επόμενο χρόνο, το 2015, στον ίδιο χώρο οργανώθηκε το εικαστικό εργαστήριο «Κάν' το όπως ο Πικάσο...». Οι δραστηριότητες έγιναν μόνο στον υπαίθριο χώρο καθώς η κατάσταση των κτιρίων χαρακτηρίστηκε επικίνδυνη. Το εργαστήριο απευθυνόταν τις πρωινές ώρες στις επισκέψεις των σχολικών ομάδων σε παιδιά από την προσχολική ηλικία ως τις πρώτες τάξεις του γυμνασίου ενώ το απόγευμα η εφαρμογή του εικαστικού εργαστηρίου εμπλουτίστηκε με δραστηριότητες και για οικογένειες, καθώς πέρα από τις σχολικές ομάδες έρχονταν στο φεστιβάλ γονείς με τα παιδιά τους. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι όλες οι δραστηριότητες είχαν τη μορφή παιχνιδιού.

Σκοπός του εργαστηρίου ήταν να συνδυαστούν περιβαλλοντικά θέματα και στοιχεία της φύσης με τη σύγχρονη τέχνη. Οι εννοιολογικοί άξονες ήταν η προσέγγιση των εικαστικών μέσων, των τεχνικών και των θεωρητικών αναζητήσεων της τρέχουσας καλλιτεχνικής δημιουργίας καθώς και η εξερεύνηση έργων γλυπτικής αλλά και έργων που ξεφεύγουν από τις δύο διαστάσεις και επεκτείνονται στο χώρο.

Στόχοι του εργαστηρίου ήταν:

- Να γνωρίσουν σύγχρονους Έλληνες και ξένους δημιουργούς.
- Να αντιληφθούν το διάλογο των υλικών, των μέσων και των τεχνικών έκφρασης.
- Να τους δοθεί η ευκαιρία για δημιουργική έκφραση μέσα από γνωριμία με διαφορετικές τεχνικές όπως αυτή του κολλάζ, κ.α.
- Και τέλος να ενισχυθεί η αυτοπεποίθησης των παιδιών ως προς τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τη σύγχρονη τέχνη.

Η πρώτη συνάντηση ήταν στο περιβάλλον της σπουδαστικής αίθουσας, όπου οι σπουδαστές εντόπισαν έργα σύγχρονης τέχνης με θεματική τη φύση και το περιβάλλον. Σκόπιμα αποφεύχθηκε ο περιορισμός σε κινήματα, ρεύματα ή καλλιτέχνες. Η καθοδήγηση από την διδάσκουσα αφορούσε τις επιλογές ως προς την προσαρμογή των δραστηριοτήτων στην ηλικιακή ομάδα στην οποία απευθύνονταν κάθε δραστηριότητα. Επιλέχθηκαν καλλιτέχνες όπως ο Paul Klee, ο Henri Matisse, ο Vincent Van Gogh, ο René Magritte, ο Κώστας Βαρώτσος κ.α. Οι σπουδαστές δούλεψαν με αναπαραγωγές των έργων με σκοπό να βοηθήσουν τα παιδιά να μπορέσουν να δομήσουν ως ομάδα τη δική τους ερμηνεία και να δημιουργήσουν τα δικά τους έργα τέχνης, χρησιμοποιώντας υλικά που επαναχρησιμοποιούνται (συνδετήρες, καλαμάκια, καπάκια αναψυκτικών, κλαδιά δέντρων, παλιά χαρτόνια και χρώματα) αλλά και χαρτοπετσέτες, φελλούς, ακρυλικά χρώματα, κ.λ.π. Καθώς ο χρόνος διεξαγωγής της δράσης ήταν περιορισμένος και οι σχολικές ομάδες πολλές, οι σπουδαστές στις συναντήσεις που προηγήθηκαν στη σπουδαστική αίθουσα αφού σκέφτηκαν δραστηριότητες σχετικές με τους πίνακες, ξεκίνησαν την προετοιμασία των υλικών. Επίσης ετοίμασαν έναν μικρό εισαγωγικό

κείμενο για κάθε καλλιτέχνη όπου με απλά λόγια γινόταν αναφορά στην ιστορία του δημιουργού και του έργου του και τις επιρροές που άσκησε στην εξέλιξη της ιστορίας της τέχνης. Στόχος ήταν τα παιδιά αρχικά να παρατηρήσουν, να συζητήσουν, να ανταλλάξουν σκέψεις και ιδέες και στη συνέχεια αναπαράγουν τα έργα μέσα από τη δική τους ματιά, χρησιμοποιώντας τη ζωγραφική με διάφορα υλικά και το κολλάζ.

Ένα έργο ζωγραφικής είναι ένας ισχυρός μηνυμάτων και μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο εκπαιδευτικού προγράμματος όχι μόνο στο φυσικό εκθεσιακό του χώρο αλλά και έξω από αυτόν με τη μορφή της αναπαραγωγής. Βέβαια στην αναπαραγωγή χάνονται σημαντικές πληροφορίες του αυθεντικού έργου όπως είναι οι ιδιότητες της υλικής του υπόστασης, η απτική του ποιότητα (υφή) και οι λειτουργίες της οπτικής του ποιότητας λ.χ. αλλοίωση χρωμάτων, παραποίηση διαστάσεων, όμως μια ποιοτική αναπαραγωγή μπορεί να ανταποκριθεί επάξια σε πλήθος παιδαγωγικών στόχων και εικαστικών δραστηριοτήτων παρά το γεγονός ότι η αίσθηση της επαφής με το αυθεντικό έργο είναι μοναδική και δεν αντικαθίσταται.

Οι φοιτητές αφού επέλεξαν τα έργα ζωγραφικής προσπάθησαν να εντοπίσουν και στη συνέχεια να αναδείξουν με τις δραστηριότητες τα σημαντικά στοιχεία του κάθε έργου. Για παράδειγμα στον πίνακα «Έναστρη Νύκτα» του Vincent Van Gogh οι «χαοτικές δίνες» μεταφέρθηκαν σε χρωματιστά χαρτόνια όπως και τα ψάρια από τους πίνακες του Paul Klee «Χρυσόψαρο» και «Fish magic» και μετουσιώθηκαν σε

Εικόνες 5, 6: Εικαστικό εργαστήριο “*Κάν’ το όπως ο Πικάσο...*”

εικαστικές επιφάνειες με την τεχνική του κολλάζ ή μετατράπηκαν σε τρισδιάστατα έργα όπως και τα λουλούδια στον πίνακα «Cubist Lilies» της Catherine Abel τα οποία έγιναν τρισδιάστατες κατασκευές με χαρτόνια και ξυλάκια, και τα οποία πήραν μαζί τους τα παιδιά σαν αναμνηστικό (Εικόνα 5).

Το απόγευμα, με θέμα τους πίνακες «Τοπίο με κίτρινα πουλιά» και «Κήπος πουλιών» του Paul Klee, τα παιδιά και οι συνοδοί τους εκπαιδεύτηκαν από τους σπουδαστές στην κατασκευή origami, μιας εικαστικής τέχνης που βασίζεται στο δίπλωμα του χαρτιού (Εικόνα 6), αλλά και στην τεχνική του κολλάζ με αφορμή τα πουλιά του Henri Matisse. Η χρήση των μέσων άλλαζε κάθε φορά ανάλογα από τις επιδιώξεις της εφαρμογής. Έτσι τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας είχαν την δυνατότητα να προσεγγίσουν σε βάθος το έργο των καλλιτεχνών μέσα από την φόρμα, την κίνηση των γραμμών και των χρωμάτων πάνω στη ζωγραφική επιφάνεια ανακαλύπτοντας σταδιακά τη δομή του έργου, μέχρι να τους αποκαλυφθεί στην πληρότητά του.

Επίλογος

Με την κατάλληλη ενθάρρυνση και μέσα από τη βιωματική εμπειρία (*learning by doing*) τα παιδιά απελευθέρωσαν τις δημιουργικές τους ικανότητες. Ο συνδυασμός παιχνιδιού και προσεκτικά κατευθυνόμενης εργασίας, μέσα σε συνθήκες συνεργασίας και δημιουργικής ελευθερίας, έδωσε στα παιδιά την ασφάλεια και την έμπνευση που χρειάζονται για να εξερευνήσουν το χώρο και τα υλικά, να αφήσουν ελεύθερη τη φαντασία τους και συγχρόνως να αποκτήσουν εμπειρίες που τα βοηθούν να συνδέσουν τα όσα άκουσαν με την πράξη.

Τα συγκεκριμένα εικαστικά εργαστήρια μέσα από μια μη τυπική μορφή εκπαίδευσης τοποθέτησαν τα παιδιά στο επίκεντρο μιας συλλογικής δημιουργικής καλλιτεχνικής διαδικασίας και δράσης, δίνοντας παράλληλα μια δεύτερη ευκαιρία ζωής σε έναν ανενεργό χώρο της πόλης και μετατρέποντάς τον σε έναν χώρο πολιτισμού. Ο πολιτισμός εδώ νοείται στην πολλαπλότητα της συγκρότησής του, όχι μόνο ως κατ' εξοχήν δημιουργική δραστηριότητα αλλά και ως προοπτική αξιοποίησης του πολιτιστικού αποθέματος της πόλης αλλά και ως στοιχείο αναβάθμισης της ποιότητας των συνθηκών ζωής μέσα σε αυτήν.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Charman, L. (1993). *Διδακτική της τέχνης: Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή*. Μτφρ. Α. Λαπούρτα [κ.ά.]. Αθήνα: Νεφέλη.
- Daucher, H. και Seitz, R. (2003). *Διδακτική των εικαστικών Τεχνών*. Μτφρ. Τ. Σάλλα-Δουκουμετζίδη και Κ. Πριμηκήρη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Erstein, A. W. και Τρίμη, Ε. (2005). *Εικαστικές τέχνες και μικρά παιδιά: Ενισχύοντας τους μικρούς καλλιτέχνες*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Gaillot, B. A. (2002). *Πλαστικές Τέχνες. Στοιχεία μιας διδακτικής κριτικής*. Μτφρ. Μ. Καρρά. Αθήνα: Νεφέλη.
- Robinson, K. (1999). *Οι τέχνες στα σχολεία*. Μτφρ. Α. Ζαφειρίου. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ζουρνά, Μ. (2015, 25 Ιουνίου) Ανενεργά στρατόπεδα: συμπεράσματα και προτάσεις μετά από δύο δεκαετίες διαλόγου. Γνώμες Τ.Ε.Ε./Τ.Κ.Μ. Διαθέσιμο στο: <http://www.teetkm.gr/855/>. (Ανακτήθηκε: 5/3/2017).
- Παπαντωνίου, Φ. και Κοντοπούλου, Δ. (2004). Εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας στην έκθεση της Ρώσικης Πρωτοπορίας. Στο *MAKEANON* 12: 229-246.
- Παππάς, Θ. (2006, 1 Απριλίου). «Για μία νέα Αρχιτεκτονική» στη διαχείριση των στρατοπέδων. *Στρατόπεδα στην πόλη: Ανάδειξη και Αξιοποίηση*. ΗΜΕΡΙΔΑ Τ.Ε.Ε./Τ.Κ.Μ. Διαθέσιμο στο: http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1335/kma_m1335_contents.htm (Ανακτήθηκε: 20/4/2017).
- Πολυχρονόπουλος, Δ. και Χάρη, Χ. (επιμ.) (2006) Αστικά κενά. Στο *Αρχιτέκτονες* 55: 55-83.

Ξενογλώσση

- Burckhardt, J. (1965). *Considération sur l'histoire universelle*. Γενεύη: Droz.
- Gardner, H. (1970). Children's Sensitivity to painting styles. Στο *Child Development* 41: 813-821.
- Cerny, C. και Seriff, S. (1996). *Recycled reseen: Folk art from the global scrap heap*. Νέα Υόρκη: Harry N. Abrams.
- Cropley, J. A. (2004). *Creativity in Education and Learning, A guide for teachers and educators*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge Taylor & Francis Group.
- Curtis, S. (1994). L'art en jeu, un parcours original d'éducation artistique. Στο *La revue des livres pour enfants* 155-156: 68-81.
- Gauntlett, D. (2011). *Making is Connecting, The social meaning of creativity, from DIY and knitting to YouTube and Web.2.0*. Κέμπριτζ, Ηνωμένο Βασίλειο: Polity Press.
- Hamblen, K.A. (1995). Art Education, Changes and Continuities: Value Orientation of Modernity and Postmodernity. Στο R. W. Neperud (επιμ.), *Context, Content and Community in Art Education. Beyond Postmodernism*, σ. 41-52. Νέα Υόρκη: Teachers College Press.
- Häuser, L. (2008). *Natural Flair*. Κολωνία: Evergreen GmbH.
- Hooper-Greenhil, E. (1999). Learning in art museums: strategies of interpretation. Στο E. Hooper-Greenhil (επιμ.), *The Educational Role of the Museum*, σ. 44-52. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Jackson, N., Oliver, M., Shaw, M., και Wisdom, J. (επιμ.) (2006). *Developing Creativity in Higher Education. An imaginative curriculum*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Neperud, R.W. (1995). Transitions in art education: A search for meaning. Στο R. W. Neperud (επιμ.), *Context, Content and Community in Art Education. Beyond Postmodernism*, σ. 1-22. Νέα Υόρκη: Teachers College Press.
- Robinson, K. (2010). *Learning to be creative*. Δυτικό Σάσεξ, Ηνωμένο Βασίλειο: Capstone Publishing Ltd.

Πηγές Εικόνων

Εικόνες 1-6: Προσωπικό αρχείο Π. Κερτεμελίδου.